

BĂNCILE POPULARE DIN ROMÂNIA PÂNĂ LA SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DUMITRU ȘANDRU

În satele României, cooperația, ca formă primitivă de asociere și de întraajutorare existentă din timpuri îndepărtate și ca o trăsătură a societății rurale, a reprezentat, ca pretutindeni în lume, unul din mijloacele menite a învinge greutățile ce izvorau din procesul producției agricole. Asemenea forme de exercitare a spiritului de asociere s-au întâlnit la noi în folosirea în devălmășie a imașului satului, a pădurilor, la tarlalele ciobănești, la grupele pescărești etc.¹ În regiunile de deal ale României, multă vreme, țăranii liberi au avut obiceiul de a se ajuta la efectuarea unor munci agricole, în special la arat și recoltat. În Oltenia, de pildă, obiceiul „muncii pe ajutate” era foarte vechi, deși el nu poate fi identificat cu cooperația rurală în sensul tehnic al cuvântului².

Cooperația modernă s-a născut ca asociație formată pe baze voluntare de grupe de indivizi ce doreau să se ajute pentru a înfăptui împreună unele funcții economice pe care ei nu erau totdeauna capabili să le realizeze singuri. Asociațiile împărțeau riscurile și profiturile în proporția investiției de capital sau de efort. Prima societate cooperativă reușită, care a putut stabili principii trainice pentru funcționarea cooperativelor, a fost înființată la 21 decembrie 1844 – data deschiderii magazinului de consum – la Rochdale, în Anglia, de un grup de 28 de lucrători rămași fără posibilități de muncă. Asociația de la Rochdale s-a condus după patru principii de bază: 1) asociații erau cei ce se foloseau în același timp și de întreprinderea lor; 2) împărțirea de beneficii se realiza sub formă de *risturne*, adică proporțional cu cumpărăturile făcute de asociați la societățile de consum, proporțional cu colaborarea la celelalte tipuri de cooperative; 3) principiul egalității, fiecare asociat având dreptul

¹ Vezi Gr. Mladenatz, A.G. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu, *Întreprinderile cooperative*, în *Enciclopedia României*, vol IV, p. 633; D. Mitran, *The Land and the Peasant in Rumania. The War and Agrarian Reform (1917-21)*, New York, 1968, p. 375; G. Mladenatz, *La cooperation în Société des Nations. Conférence européenne de la vie rurale*, 1939, Roumanie, p. 78.

² I. L. Evans, *The Agrarian Revolution in Roumania*, Cambridge, 1924, p. 97.

la un singur vot în adunările generale; 4) principiul variabilității în număr de membri și de capital, societatea păstrând porțile deschise pentru noi aderenți. Principiile Rochdaliene guvernează până în zilele noastre adevăratele cooperative, în special pe cele de consum³.

Curând, după exemplul de la Rochdale s-au inspirat locuitorii altor state, punându-se astfel bazele cooperației de consum în Europa. Pătrunzând în toate țările, mișcarea cooperatistă a îmbrăcat apoi forme diverse, potrivit nevoilor și condițiilor fiecăreia dintre ele și necesităților categoriilor sociale care au adoptat principiile intra-jutorării. Pe la jumătatea veacului trecut, cooperația din Germania a introdus noi forme de organizare, care aveau să se răspândească ulterior – cu sau fără modificări – în aproape toate țările din sud-estul Europei și în alte părți ale globului. Începând din anul 1849, la îndemnul și prin acțiunile lui Herman Schulze-Delisch, s-au creat cooperativele de credit, denumite ulterior Schulze-Delitch, care erau destinate păturilor mijlocii orășenești: meseriași, patroni, negustori etc. În satele germane au apărut, cu începere din 1854, cooperativele de credit, aprovizionare și desfacere ale micilor agricultori, grație inițiativelor lui Frederich Wilhelm Raiffeisen, care au căpătat, după o scurtă perioadă de timp, o mai mare răspândire decât cele de tip Schulze-Delitsch. Paralel, noi forme ale cooperației au fost introduse în Germania, Franța, Italia și în alte țări, dar niciuna dintre acestea din urmă nu a manifestat o influență trainică, directă ori indirectă, asupra cooperației românești⁴.

În România, printre premergătorii ideii de cooperație de credit din a doua jumătate a secolului trecut trebuie menționați, între alții, Ion

³ Asociația de la Rochdale s-a condus după patru principii de bază: 1) asociații erau cei ce se foloseau în același timp și de întreprinderea lor; 2) împărțirea de beneficii se realiza sub formă de *resturne*, adică proporțional cu cumpărăturile făcute de asociați la societățile de consum, proporțional cu colaborarea la celelalte tipuri de cooperative; 3) principiul egalității, fiecare asociat având dreptul la un singur vot în adunările generale; 4) principiul variabilității în număr de membri și de capital, societatea păstrând porțile deschise pentru noi aderenți. Principiile Rochdaliene guvernează până în zilele noastre adevăratele cooperative, în special pe cele de consum. Pentru detalii vezi I. Fiñescu, *Legislația cooperativă*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 621-622.

⁴ Vezi (C. I. Oprescu, *Cooperația*, în *Aspecte ale economiei românești*, Consiliul Superior Economic, 1939, p. 487-488; G. Mladenatz, *L'économie coopérative*, în *Revue des études coopératives*, Paris, an. XII, 1933, 48-50, p. 2 și urm.; Z. Ornea, *Țărănismul. Studiu sociologic*, București, 1969, p. 202-204.

Ionescu de la Brad și Ion Ghica, primul cu proiectele pentru crearea unei bănci sătești⁵, al doilea cu planul de realizare a unei cooperative complexe, în maniera gândită de utopiștii epocii⁶. Cu toate tradițiile de întrajutorare înrădăcinate în lumea satelor, în țara noastră cooperația și-a făcut la început apariția în orașe, sub influența dezvoltării pe care o luase această mișcare în sudul Germaniei în a doua jumătate a secolului trecut⁷. În 1864, P.S. Aurelian a preconizat un program de dezvoltare rațională a economiei românești, fondat pe principiul cooperației de producție și de consum urbană de tip Schulze-Delitsch, prin care se încerca punerea temeliiilor cooperației românești⁸.

Dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste și a economiei monetare de schimb pe teritoriul României în a doua jumătate a veacului al XIX-lea a dus la o sporire crescândă a cererilor de capital. Lipsa sau insuficiența acestuia a determinat creșterea cametei la proporții îngrijorătoare și în forme din ce în ce mai complexe. Ca urmare a propagandei desfășurată de P. S. Aurelian și din necesitatea asigurării unui credit ieftin, în 1870 s-a fondat, la București, prima cooperativă de credit și economii, „Economia”, de tip Schulze-Delitsch, aceasta

⁵ V. Gireadă, *Idei cooperatiste în opera lui Ion Ionescu de la Brad*, în *In Memoriam. Ion Ionescu de la Brad 1818—1891*, București, p. 171-181.

⁶ Gr. Mladenatz, A. G. Galan, I. Tatos și Mircea V. Pienescu, *op. cit.*, p. 634.

⁷ I. L. Evans, *op. cit.*, p. 97. În prima jumătate a secolului trecut, ideile socialiștilor utopici au pătruns în Principatele Române, grație unor intelectuali din țara noastră aflați în contact cu lumea apuseană. Ion Heliade Rădulescu, unul din cei mai înflăcărați admiratori ai *doctrinei asociaționiste*, a cunoscut operele lor, dar el a rămas impresionat în special de doctrina lui Charles Fourier, pe care îl considera „cel mai mare filozof din lume”. Heliade Rădulescu a pus la dispoziția lui Teodor Diamant coloanele periodicului „Curierul românesc” pentru a propaga fourierismul (vezi Gr. Mladenatz, A. G. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu, *op. cit.*, p. 633). La rândul său, Teodor Diamant a experimentat ideile filozofului francez, creând, în 1835, un *falanster la Scăeni*, județul Prahova (vezi C. Ion, *Despre socialismul utopic în România. Cu privire la falansterul „Soții agronomi” de la Scăeni*, în *Anale de istorie*, 1957, nr. 1, p. 164-186, I. Cojocaru, Z. Ornea, *Falansterul de la Scăeni*, București, 1966, p. 40). Însuși Heliade Rădulescu ar fi făcut mai târziu o încercare de constituire a unei „asociații agricole”, pe baza unui apel - proiect, datat 18 februarie 1859 (Gr. Mladenatz, A. G. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu., *op. cit.*, p. 634). Pentru alte detalii privitoare la inițiativele lui I. H. Rădulescu vezi și Gh. Cristea, *Din istoria cooperației de producție în Roimânia (1864-1918). Obștea satească de arendare a moșiilor*, București, 1999, p. 50-54.

⁸ R. Polin etc G. J. Charon, *Les cooperatives rurales et l'état en Tchécoslovaquie et en Roumanie*, Paris, 1934, p. 104.

reprezentând cea dintâi societate din România care a adoptat principiile cooperatiste și a afunționat pe baza lor.⁹

În fața unei acute lipse de capital, între anii 1870 și 1893 s-au făcut numeroase tentative de organizare a unui credit popular, atât prin asociații care își propuneau să activeze în temeiul unor principii cooperatiste, cât și din inițiativa statului, dar roadele acestor instituții nu au fost satisfăcătoare¹⁰. Eșecurile suferite de cooperația urbană la scurtă vreme după constituirea primelor asociații a determinat pe adepții ideii de cooperație să-și deplaseze și concentreze atenția către sate, astfel că în anul 1891 lua ființă, din inițiativa învățătorului Gh. Dumitrescu-Bumbești, prima bancă populară, la Urziceni, jud. Ialomița, cu 85 de membri și cu 107 lei capital, care a adoptat principiile de organizare Schulze-Delitsch¹¹. În 1893 au mai fost create cinci bănci populare în județele Muscel, Dâmbovița și Prahova, grație inițiativei directe a precursorului țărănismului românesc, învățătorul G. Dobrescu-Argeș¹². Ulterior, asocierea s-a extins în alte județe, astfel că în 1898 numărul total al societăților cooperative de credit a ajuns la 24¹³. La început, cele mai multe dintre băncile populare au adoptat principiile cooperației de tip Schulze-Delitsch și numai câteva dintre ele, în special cele din Dobrogea, au copiat principiile cooperației de tip Raiffeisen¹⁴.

În primii ani, mișcarea a fost privită cu suspiciune de oficialitățile vremii și cu ostilitate de către cămătarii satelor, care au luptat din răspuțeri împotriva înființării băncilor populare¹⁵, dar, în 1898, din îndemnul lui Spiru C. Haret, s-a facilitat propaganda pentru susținerea unei asemenea idei. Haret a deținut, cu începere din 1897 până în decembrie 1910, portofoliul cultelor și instrucțiunii publice în toate guvernele liberale ale acestei perioade. Funcția i-a permis să întreprindă, cu concursul nemijlocit al revizorilor școlari, învățătorilor și preoților, o

⁹ Vezi D. Mitrany, *op. cit.*, p. 375; J. Kamil, *La cooperation en Roumanie*, Paris, 1932, p. 67; V. N. Madgearu și Gr. Mladenatz, *Reforma cooperației, Cultura națională*, f. a., p. 4; A. Alimăneșianu, *Probleme economice*, București, 1940, p. 7.

¹⁰ Vezi D. Șandru, *Creditul agricol în România, 1918 – 1944*, București, 1985, p. 12-13.

¹¹ J. Kamil, *op. cit.*, p. 69.

¹² *Ibidem*, p. 69-70; Z. Ornea, *op. cit.*, p. 220-221; N. Ghiulea, *Cooperație. Faptă. Idee. Doctrină*, Cluj, 1927, p. 40.

¹³ Gr. Mladenatz, A. G. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu, *op. cit.*, p. 639; D. P. Agricola (D. Protopopescu), *Asociațiuni țărănești*, București, 1903, p. 10.

¹⁴ I. L. Evans, *op. cit.*, p. 97.

¹⁵ C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 4, București, 1977, p. 218; A. Alimăneșianu, *Bugetul și cooperația*, București, 1935, p. 20.

amplă propagandă în lumea satelor pentru asocierea țărănimii, în care vedea o cale de emancipare a ei din punct de vedere economic¹⁶. După opinia lui, una din principalele ținte ale învățătorilor trebuia să fie asocierea sătenilor, care să faciliteze țăranilor cumpărarea de mașini și unelte, luarea în arendă de moșii, vânzarea produselor agricole, procurarea de credite¹⁷.

În același timp, mulți dintre cămătarii satelor au început să-și dea seama că rezistența lor era sortită eșecului și că, pe de altă parte, asocierea țăranilor le-ar fi putut aduce unele avantaje, permițându-le să subscrie capitaluri însemnate la băncile populare și, prin intermediul lor, să domine cooperativele de credit și astfel, cu timpul, ei s-au transformat în susținători ai ideii de cooperatie¹⁸. Ca urmare a acestei schimbări de optică, numai de la 1 aprilie până la 1 decembrie 1901 s-au creat 168 de bănci populare, cu 69.817 membri și cu 4.250.000 lei capital social vărsat¹⁹.

Între anii 1900 și 1902 s-a produs cea mai spectaculoasă creștere a societăților de credit popular, grație încurajării miniștrilor cultelor și instrucțiunii publice dr. C. Istrati, din guvernul conservator condus de George Gr. Cantacuzino, și Spiru Haret, din cabinetul liberal Dimitrie A. Sturdza. Ei și-au dat seama de foloasele economice pe care mișcarea le putea aduce țărănimii și, făcând uz de autoritatea avută, au protejat pe învățătorii rurali împotriva persecuțiilor ce veneau din partea unor autorități ostile asocierii. Mai mult, cei doi miniștri au cerut învățătorilor să difuzeze în rândurile sătenilor principiile și metodele cooperatiei și au trimis în străinătate pe câțiva dintre cei mai tineri pentru a studia experiența dobândită de această mișcare în țările respective²⁰.

La numai trei ani de la crearea cooperativei de credit și economii „Economia”, în 1873 s-a constituit, tot în capitală, și prima cooperativă

¹⁶ Al. Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 20.

¹⁷ Vezi I. Scurtu, *Din activitatea social-politică a lui Spiru C. Haret*, în *Studii și articole de istorie*, vol. XIII, București, 1969, p. 190; M. Iosa, T. Lungu, *Viața politică în România, 1899-1910*, București, 1977, p. 99-100.

¹⁸ C. Dobrogeanu - Gherea, *op. cit.*, p. 218.

¹⁹ J. Kamil, *op. cit.*, p. 21. Capitalul de mai sus reprezenta abia 4,45 % din capitalul băncilor comerciale, în care calcul era inclus și cel al Băncii Naționale a României, mai puțin capitalurile deținute de institutele de credit specializat (calculat după datele furnizate de M. Gr. Romașcanu și Pant. M. Sîtescu, *Băncile comerciale*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 561). Or, dintr-un asemenea fond nu putea fi acoperită decât o proporție extrem de redusă din cererile de împrumut ale țăranilor.

²⁰ D. Mitrany, *op. cit.*, p. 378.

de consum „Concordia”, care, ca și cealaltă, a adoptat principiile cooperatiste și a funcționat pe baza lor. Acțiunii de sprijinire a mișcării de asociere i s-a raliat Dimitrie C. Butculescu, care a fondat, pe propria-i cheltuială, ziarul „Cooperatorul român”, popularizând, prin articolele publicate, ideea asocierii și a contribuit, în perioada 1882-1892, la înființarea câtorva noi cooperative de producție în diferite orașe, însă niciuna dintre acestea nu a prins rădăcini²¹.

Paralel cu constituirea primelor cooperative urbane, Codul comercial român, promulgat la 10/23 mai 1887, a stabilit regimul lor de activitate. Codul comercial inserează, la secția a VI-a de cooperative, primele norme privitoare la asemenea societăți, încadrându-le în categoria societăților comerciale cu capital variabil. Codul stabilea o limită inferioară și una superioară a aportului individual, prevăzând, totodată, posibilitatea unor membri de a face reduceri parțiale de capital. O altă dispoziție care se referea la aceste instituții prevedea scutirea de taxe de înregistrare și de timbru a actelor de constituire a cooperativelor²². Dar autorii Codului comercial român ignorau atât principiile cooperației Raiffeisen, cât și a celor Schulze-Delitsch, care se încetățeniseră în cooperația europeană, și avantajele lor²³. Din cauză că dispozițiile Codului comercial nu erau suficient de clare, nici suficient de simple, multe din primele cooperative de credit și-au menținut forma unor asociații de ajutor mutual, neînregistrându-se ca bănci cooperative în sensul prescris de legea din 1887²⁴.

La sfârșitul veacului trecut oficialitățile vremii au încercat să încurajeze pe cale legală mișcarea de asociere. Astfel, în 1899, în timpul guvernului George Gr. Cantucazino, a fost întocmit un proiect de lege asupra cooperației de către o comisie prezidată de ministrul agriculturii, domeniilor, industriei și comerțului, N. Flevea, care a fost depus în Parlament, în martie 1900, de N. Filipescu, succesorul la același departament. Se prevedea posibilitatea creării a cinci categorii de cooperative, dintre care două de consum. Dar proiectul nu a fost votat, iar cabinetul liberal, care a înlocuit în februarie 1901 pe conservatori, a manifestat un oarecare dezinteres față de asociațiile urbane, pe care le-a

²¹ *Ibidem*, p. 375; J. Kamil, *op. cit.*, p. 67.

²² J. Kamil, *op. cit.*, p. 20. De fapt, Codul comercial român asimila numai băncile populare cu societățile cooperative (cf. V. N. Madgearu și G. Mladenatz, *op. cit.*, p. 5).

²³ R. Polin et G. J. Charon, *op. cit.*, p. 105.

²⁴ D. Mitraty, *op. cit.*, p. 378; A. M. Chabert, *La coopération en Roumanie*. Paris, 1940, p. 61.

neglijat, urmărind sprijinirea cu precădere a celor sătești²⁵. Drept urmare, cooperația orășenească a progresat lent în anii următori. În 1914 mai supraviețuiau în mediul urban numai 65 de cooperative²⁶, din care 17 erau de consum, acestea din urmă, cu 5.491 membri și 1.766.300 lei capital²⁷, aflându-se într-o stare de izolare și fără scopuri prea precis definite²⁸.

După constituirea guvernului liberal, condus de Dimitrie A. Sturdza, în februarie 1901, liberalii s-au limitat un timp la dezbaterea publică a problemei, nu și la o încercare de legiferare a ei²⁹, dar avântul ce începuse să îl ia cooperația rurală în primii ani ai veacului nostru, ca urmare a propagandei inițiată de Spiru Haret, a făcut, totuși necesară reglementarea printr-o lege specială a acestei mișcări. În lipsa unei legi speciale a cooperației, după 1887 asociațiile s-au constituit și au activat după normele înscrise în Codul de comerț român³⁰. La 29 martie/11 aprilie 1903 a fost promulgată legea băncilor populare și a Casei lor Centrale - redactată de Constantin Stere și prezentată în Camera deputaților de ministrul de finanțe, Emil Costinescu – care stabilea modul de funcționare a cooperativelor, acordându-le, totodată, personalitate juridică și care crea Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești, cu scop de a finanța și a dirija activitatea tuturor tipurilor de cooperative³¹.

Principalul scop al legii din 1903 a fost acela de a coordona mișcarea și de a realiza o legătură între băncile populare. Ea admitea crearea a trei tipuri de cooperative de credit: independente, care nu erau obligate să se supună principiilor stabilite de conducerea cooperației (art. 7), acceptate de Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești care aveau obligația de a îndeplini anumite condiții impuse de noul organism (art. 31) și cele conduse după principiile Raiffeisen, ale căror capitaluri nu erau formate din părți sociale, membrii lor având responsabilitate comună și nelimitată (art. 34). Ultimele puteau fi finanțate de Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești, dacă organul său de control devenea

²⁵ Vezi Gr. Mladenatz, A. G. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu, *op. cit.*, p. 665; Gh. Cristea, *op. cit.*, p. 71-72.

²⁶ R. Polin et G. J. Charon, *op. cit.*, p. 104.

²⁷ J. Kamil, *op. cit.*, p. 105.

²⁸ C. I. Oprescu, *op. cit.*, p. 510.

²⁹ Vezi Gr. Mladenatz, A. C. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu, *op. cit.*, p. 665.

³⁰ Al. M. Chabert, *op. cit.*, p. 61.

³¹ "Monitorul oficial", nr. 288 din 29 III 1903. Pentru detalii vezi D. Mitrany, *op. cit.*, p. 378 și Gh. Cristea, *op. cit.*, p. 73.

convins că ele erau solvabile³². O serie de facilități admise mai cu seamă băncilor din ultima categorie, care aveau în vedere scutiri de taxe și de impozite, favorizau constituirea și dezvoltarea lor.

De drept, legea din 29 martie/11 aprilie 1903 a atribuit *Creditului Agricol*, înființat în 1893, ca instituție de stat, pe baza legii din 2/15 iunie 1892, și rolul de casă centrală a Băncilor Populare Sătești³³. Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești a funcționat la început ca o subdirecție a *Creditului Agricol*, cu un consiliu de administrație numit de guvern și cu sarcina principală de a îndruma și de a controla băncile populare. Ea a efectuat și operații de finanțare, folosind capitalul *Creditului Agricol*. Pe această cale, cooperăția de credit intra de fapt sub controlul oficialității, deoarece Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești devenea o instituție de stat care folosea capitalurile lui pentru a le plasa băncilor populare rurale³⁴. Legea din 4/17 martie 1906 a retras *Creditului Agricol* atribuțiile privitoare la cooperăție, transformând Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești într-o instituție de stat cu organizare autonomă, dar fără capital propriu³⁵.

Factorii politici ai timpului și-au dat seama că băncile populare nu puteau reuși să satisfacă cererile de credit ale sătenilor prin mijloacele financiare ale asociațiilor lor și, din această cauză, au prevăzut un ajutor parțial al statului și al Băncii Naționale a României, care urma să sconteze, prin *Creditul Agricol*, portofoliul acestora³⁶. Institutul Central de Emisiune, căruia i se încredința un rol important în conducerea Casei Centrale a Băncilor Populare Sătești, a refuzat, însă, să participe la administrarea acestei instituții, limitându-se la a distribui cooperăției o

³² "Monitorul oficial", nr. 288 din 29 III 1903.

³³ *Creditul Agricol* fusese creat, cu participarea exclusivă a statului, în vederea finanțării sătenilor. În 1893 el preluase, de drept și de fapt, sarcinile fostelor Case de Credit Agricol Județene. Pentru detalii vezi: V. Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880-1924)*, *Cultura națională*, 1925, p. 50, 120-121; C. Bardoși, *Instituțiunile de credit specializat*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 597; Gr. Mladenatz, *Politica cooperativă*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 628; V. Secară, *Creditul agricol țărănesc*, în "Independența economică", an. XIX, 1936, nr. 8-10, p. 227; C. Jomescu și I. Popa-Burcă, *Harta agronomică a României*, București, 1907, p. 117-120.

³⁴ Deși *Creditul Agricol* nu mai satisfăcea noile condiții de finanțare, el și-a încetat de fapt activitatea abia în anul 1907, iar lichidarea completă a patrimoniului său s-a făcut cinci ani mai târziu, în 1912 (vezi D. Șandru, *op. cit.*, p. 13).

³⁵ Gr. Mladenatz, *op. cit.*, p. 628.

³⁶ C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*, p. 213.

parte neînsemnată din creditul lui de rescont. De altfel, după 1905, an în care Institutul Central de Emisiune a creditat centrala, la intervenția statului, pentru a cumpăra porumb din America spre a-l distribui sătenilor lipsiți de hrană, Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești nu a mai efectuat operații de scont cu Banca Națională a României până în 1916, mărginindu-se la împrumuturi din alte surse³⁷. Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești a finanțat cooperativele de credit și obștile de arendare sau de cumpărare, dar, din cauza insuficienței fondurilor și a unor îngrădiri de drept, numai o parte din ele au obținut împrumuturi de la aceasta. Pe baza legii din 22 martie 1916, capitalul de 22 milioane de lei al Creditului Agricol pe care Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești îl utilizase în operațiile sale financiare, a fost virat în contul cooperativei, centrala obținând suma de 12.000.000 de lei, sub forma participației statului la capitalul ei³⁸. Sporirea mijloacelor de lucru ale Casei Centrale a Băncilor Populare Sătești a înviorat doar temporar activitatea ei de creditare, întrucât, în anii participării României la primul război mondial, fondurile ei au fost canalizate cu precădere spre finanțarea colectării cerealelor. Centrala a rămas organul coordonator și de creditare a cooperativei de tot felul din România până la începutul anului 1919, când, în baza decretului din 3/16 ianuarie 1919, era înlocuită prin Casa Centrală a Cooperativei și Împroprietăririi Sătenilor, instituție cu o structură mai complexă și cu sarcini multiple atât în direcția cooperativei, cât și pe linia aplicării reformei agrare³⁹.

Sprijinul financiar al statului acordat cooperativei de credit a favorizat imixtiunea factorului politic în afacerile acestei instituții, adeseori cu implicații păgubitoare asupra mișcării. Pe de altă parte, în condițiile date ale societății rurale, necesitatea lui nu putea fi tăgăduită. Istoricul american Robert Lee Wolff observa că într-o țară ca România, cu mase de țărani slabi economicște, care aveau cel mai mult nevoie de

³⁷ V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 167, 187-188 și 240.

³⁸ Pentru detalii vezi C. I. Oprescu, *op. cit.*, p. 523; Arhivele Naționale Pitești, fond Banca populară "Dorința", comuna Dobrești, județul Muscel, dos. 7/1925, f. 23.

³⁹ Vezi "Monitorul oficial", nr. 288 din 29 III 1903; idem, nr. 225 din 3/16 I 1919; I. L. Evans, *op. cit.*, p. 97; D. Mitrany, *op. cit.*, p. 378; I. Fișescu, *op. cit.*, p. 623. Legea din 29 martie/11 aprilie 1903 a devenit legea organică a cooperativei din Vechiul regat, iar de la 15 martie 1923, când a intrat în vigoare legea pentru unificarea cooperativei, ea a fost extinsă asupra teritoriului României întregite, fiind abrogată la 12 iulie 1928 de Codul cooperativei române - Codul "Lupu" (vezi Gr. Mladenatz, *op. cit.*, p. 628; "Monitorul oficial", nr. 151 din 12 VII 1928).

efort cooperativ, era greu de imaginat realizarea scopurilor urmărite fără ajutorul statului sau prin refuzarea ofertelor acestuia și a unor privilegii⁴⁰. Dificultatea care stătea în calea independenței cooperației era aceea că țăranul sărac – adică românul de condiție socială medie – putea să ofere foarte puțin unei mișcări cooperatiste. Până când nivelul de trai al țăranimii nu se ridica deasupra limitei de subzistență – nota un alt istoric american – cooperația rămânea mai degrabă o noțiune decât o realitate și ea trebuia, în mod necesar, să depindă totalmente de sprijinul financiar și de îndrumarea statului⁴¹.

Înființarea unei instituții centrale de îndrumare a cooperației, prin legea din 29/11 martie 1903, a avut menirea nu numai de a ajuta unitățile existente, ci și de a sprijini constituirea de noi asociații. Pentru atingerea unui asemenea scop, Spiru C. Haret a numit în diferite funcții de conducere ale Casei Centrale a Băncilor Populare Sătești pe câțiva dintre învățătorii cei mai energici și mai devotați ideii de cooperație, între ei și pe Gh. Dumitrescu Bumbăști, fondatorul primei bănci populare sătești⁴².

Legea băncilor populare din 29 martie/11 aprilie 1903 a suferit mai multe modificări și completări prin legile din 1/14 decembrie 1904, 15/28 martie 1905, 6/19 aprilie 1905, 13/26 aprilie 1905, 1/14 martie 1906, 4/17 martie 1906 și 1/14 aprilie 1908. Prin acestea, pe lângă o serie de avantaje ce se admiteau tuturor categoriilor de cooperative, s-a reorganizat Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești, extinzându-i-se sfera de acțiune și asupra cooperativelor de producție și de consum și a obștilor de arendare, precum și asupra oricărei instituții de credit cu sediul într-o comună rurală⁴³. Cel mai important amendament apărea în legea din 1/14 aprilie 1908, care introducea principiul egalității celor trei tipuri de bănci populare admise să activeze potrivit dispozițiilor legii din 1903 și stabilirea că oricare din ele, dacă percepea o dobândă mai mică de 10% pe an la împrumuturile acordate membrilor lor și sub 13% de la cei neasociați, era scutită de impozitul pe cifra de afaceri⁴⁴.

În România, organizația cooperatistă a fost pusă, la scurtă vreme după înfiriparea sa, în subordinea guvernului⁴⁵. Pentru acest motiv, unii cercetători străini, care au încercat să definească elementele particulare

⁴⁰ R. Lee Wolff, *The Balkans in Our Time*, New York, 1967, p. 176.

⁴¹ H. L. Roberts, *Rumania. Political Problems of an Agrarian State*, New Haven, 1969, p. 158.

⁴² I. Scurtu, *op. cit.*, p. 191-192.

⁴³ I. Fiñescu, *op. cit.*, p. 623.

⁴⁴ Vezi D. Mitrany, *op. cit.*, p. 380.

⁴⁵ I. L. Evans, *op. cit.*, p. 97.

ale cooperăției românești, denumesc perioada cuprinsă între data promulgării primei legi a cooperăției, din 29 martie/11 aprilie 1903, și cea a promulgării *Codului cooperăției*, 12 iulie 1928, „perioada tutelei de stat”⁴⁶. Astfel, într-o epocă de dominare a liberalismului economic în România, o caracteristică a mișcării noastre cooperatiste a fost tocmai încălcarea acestui principiu, căci legea din 1903 instituia tutela puterii guvernamentale asupra mișcării și un regim ce era în total dezacord cu politica economică generală a timpului⁴⁷. Cert este – avea să scrie câteva decenii mai târziu Gromoslav Mladenatz – că regimul legal întronat prin legea din 29 martie/11 aprilie 1903 nu corespundea nici concepției dominante asupra relațiilor dintre stat și viața economică, nici aspirațiilor legitime ale mișcării. Din această cauză, încă de pe atunci s-a născut și s-a dezvoltat un puternic curent „autonomist”, care cuprindea pe cei mai de seamă fruntași ai cooperăției⁴⁸. Astfel, principiul neutralității politice a cooperăției, experimentat cu succes în alte țări, era de la început descurajat de oficialitatea vremii.

Cooperăția românească a fost, prin spiritul organizării sale, predominant rurală. Acest fapt explică, de altfel și atenția de care s-a bucurat ea din partea cercurilor guvernante și interesul redus al statului față de cooperăția urbană⁴⁹. Astfel, la începutul veacului nostru, numărul cooperativelor din mediul urban era, numeric, de zece ori mai redus decât cele rurale⁵⁰. Dintre toate, cea mai spectaculoasă dezvoltare au cunoscut-o cooperativele de credit rural, care au ajuns, în 1913, la 2901 unități, cu 583 632 membri, cu 107.142.203 lei aur capital, 7.926.815 lei aur rezerve, cu o medie de 183,6 lei aur a părții sociale pe asociat, cu 197,2 lei aur capital și rezerve pe membru, revenind 50,6 lei aur împrumutați și 249 lei aur mijloace totale de lucru (capital, rezerve, credite și depuneri spre fructificare) în medie pe membru asociat al tuturor cooperativelor de credit⁵¹. La bilanțul din 31 decembrie 1918, adică imediat după încheierea primului război mondial, existau în Vechiul regat 2.965 bănci populare rurale, cu 641.359 membri, cu 186.000.000 lei aur capital social subscris și cu circa 3.000.000 lei aur fonduri de rezervă⁵².

⁴⁶ Al. M. Chabert, *op. cit.*, p. 64.

⁴⁷ Gr. Mladenatz, *op. cit.*, p. 628.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 630.

⁴⁹ I. Fiñescu, *op. cit.*, p. 623.

⁵⁰ R. Polin et G. J. Charon, *op. cit.*, p. 101.

⁵¹ I. L. Evans, *op. cit.*, p. 97; D. Mitrany, *op. cit.*, p. 383, 392-393.

⁵² C. I. Opreșcu, *op. cit.*, p. 495.

Până în 1909, băncile populare orășenești au activat în baza Codului comercial român din 10/23 1887, întrucât legea din 29 martie/11 aprilie 1903 se ocupa numai de băncile populare de la sate. Abia prin legea din 20 decembrie 1909/2 ianuarie 1910, pentru înființarea băncilor populare de meseriași și a cooperativelor de producție, consum, construcții și de comerț, avantajele legii băncilor populare din 1903 au fost extinse și asupra cooperativelor urbane, dispozițiile ei favorizând nașterea de fapt a acestei mișcări. Cooperativele de consum nu au intrat în prevederile legii decât în măsura în care membrii lor erau agricultori ori meseriași ce locuiau la oraș⁵³. În baza legii din 1910, Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești își extindea atribuțiile asupra cooperativelor orășenești. Aceste atribuții au fost trecute apoi asupra Casei Centrale a Meseriilor, Creditului și Asigurărilor Muncitorești, prin legea ei de organizare din 27 ianuarie/9 februarie 1912 (Legea N. Nițescu), când s-a creat, în cadrul Casei Centrale, o secție cooperativă⁵⁴. Legea din 1912 permitea înființarea cooperativelor formate din meseriași, asigurându-le o serie de avantaje care le facilitau activitatea, dar, ca și cea din 20 decembrie 1909/2 ianuarie 1910, ea neglija unele ramuri, neinserând referiri speciale decât în legătură cu cooperația de producție și de credit⁵⁵.

Casa Centrală a Meseriilor, Creditului și Asigurărilor Muncitorești a dat astfel o atenție deosebită cooperativelor care se adresau meseriașilor, în calitatea lor de producători de bunuri: cooperativelor de producție în comun, de furnituri și celor pentru procurarea creditului necesar meseriașilor. Și era firesc să fie așa, căci legea din 27 ianuarie/9 februarie 1912 se ocupa de organizarea meseriilor, cu precădere de întărirea păturii micilor meseriași români și prea puțin de ocrotirea muncitorilor propriu-ziși, care nu intrau de drept în sfera ei⁵⁶. Faptul că prin aceste legi s-a impus un caracter strict profesional asociațiilor urbane, limitându-le la meseriași, a constituit însă o frână în calea dezvoltării cooperației de orice fel. Astfel, cele dintâi bănci populare de tipul celor existente la sate, cu asocierea agricultorilor de la orașe, s-au constituit abia după promulgarea legii, pentru înființarea băncilor populare de meseriași și a cooperativelor de producție, consum, construcții și comerț, din 20 decembrie 1909/2 ianuarie 1910. În 1914 funcționau doar 99

⁵³ Vezi J. Kamil. *op. cit.*, p. 105. M. Mosandrei, *La coopération forestiere en Roumanie*, Paris, 1926, p. 83; V. N. Madgearu și Gr. Mladenatz, *op. cit.*, p. 12.

⁵⁴ Vezi Gr. Mladenatz, *op. cit.*, p. 628; Gr. Mladenatz, A. G. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu, *op. cit.*, p. 6371.

⁵⁵ C. I. Opreșcu, *op. cit.*, p. 500 și 510.

⁵⁶ V. N. Madgearu și Gr. Mladenatz, *op. cit.*, p. 12.

de bănci populare urbane, sub diferite denumiri, din care 47 erau plasate în București, restul de celelalte orașe mai importante ale țării, având împreună un capital social de 15.736.000 lei depuneri spre fructificare, aproape toate acestea desfășurând o activitate de finanțare cu scop de speculă, deosebindu-se în această privință foarte puțin de micile bănci comerciale⁵⁷. În același an, totalul cooperativelor urbane de orice fel se ridica la 140 de unități⁵⁸.

Până la primul război mondial, la băncile populare sătești un mare procent din capitalul social l-a reprezentat partea subscrisă de o minoritate dintre asociații unităților de credit agricol cooperatist, în timp ce majoritatea țăranilor dețineau sume mici, care aveau o pondere globală redusă în structura mijloacelor de lucru ale cooperativelor respective. Potrivit datelor statistice privitoare la anul 1910, cei 454.187 membri ai băncilor populare rurale posedau un capital social vărsat de 61.016.395 de lei. Asociații cu părți sociale vărsate de până la o mie de lei erau în număr de 442.480, procentual de 97,4% din totalul membrilor, aceștia deținând 37.648.621 lei, sau 61,71 % din capitalul social vărsat, timp în care un număr de 11.707 membri cu părți sociale mai mari de o mie de lei fiecare, reprezentând 2,57 % din numărul membrilor, posedau 23.367.774 lei, sau 38,39 % din capitalul social vărsat⁵⁹.

Datele statistice privitoare la structura părților sociale ale depozitenților au fost constant utilizate, atât în epoca de referință, cât și în perioada regimului comunist, pentru a demonstra că băncile populare nu erau constituite pe principii de solidaritate și că de fapt, ele au reprezentat, chiar de la primele lor începuturi, instituții „capitaliste de credit”, mai precis spus bănci comerciale, în care puterea era deținută de burghezia satelor, de negustori sau chiar de moșieri⁶⁰. S-a afirmat în repetate rânduri că băncile populare au manifestat tendințe capitaliste, nu cooperatiste, cum le era destinația, că minoritatea societărilor urmăreau realizarea dividendelor, iar majoritatea membrilor doreau credite, că foștii cămătari ai satelor jucau un rol precumpănitor în bănci și în consiliile lor de administrație, prin ei prelevând spiritul capitalist, care urmărea obținerea unor dobânzi asupra capitalului⁶¹.

⁵⁷ Gr. Mladenatz, A. G. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu, *op. cit.*, p. 642.

⁵⁸ C. I. Oprescu, *op. cit.*, p. 495.

⁵⁹ C. Stere, *Scrieri*, f. 1., Editura Minerva, 1978, p. 554.

⁶⁰ Vezi C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*, p. 216-220; Șt. Zeletin, *Neoliberalismul*, București, 1927, 242-243; Z. Ornea, *op. cit.*, p. 230.

⁶¹ Vezi A. G. Galan, *Situația și activitatea băncilor populare orășenești în paralelă cu cele satești*, în „Independența economică”, an. IV, 1921, nr. 1-2-3, p. 36.

Potrivit statutelor, cooperativele erau asociații de persoane și nu de capitaluri, ceea ce făcea ca, cel puțin în mod teoretic, posesorii unor capitaluri mai consistente să nu poată manifesta o influență nemijlocită asupra activității unităților⁶². În pofida unor îngrădiri de drept, pârghiile de conducere ale băncilor populare au fost concentrate aproape pretutindeni în mâinile unor elemente înstărite ale satelor. În condițiile insuficienței capitalului, captarea rezervelor burgheziei rurale de către băncile populare a fost o soluție pentru găsirea unor fonduri necesare finanțării țărănimii, care i-a avantajat pe cei mai înstăriți în asigurarea unui rol nu lipsit de importanță în viața cooperativelor de credit⁶³. În ceea ce privește imixtiunea moșierimii în activitatea băncilor populare, ea este greu de demonstrat, participarea marilor proprietari la capitalul cooperativelor de credit având mai mult un caracter simbolic.

Pe de altă parte, mulți contemporani, pornind de la analiza structurii intime a capitalului și a creditelor acordate de băncile populare, au afirmat că de aceste instituții nu se foloseau „adevărații țărani”, ci numai „bogătașii satelor”. Nici această din urmă aserțiune nu își găsește fundamentare în totalitatea ei. Analiza împrumuturilor distribuite relevă că de creditele băncilor populare au beneficiat circa o treime din familiile țărănești⁶⁴. Ori, pătura înstărită a sătenilor nu se ridica la un asemenea procent. Familiile cu proprietăți mijlocii din România, socotite între 10 și 50 de hectare, erau în număr de 36.318. Față de totalul țăranilor cu exploatări de la ½ ha până la 50 ha, de 957.257, ei reprezentau 3,79 %. Dacă luăm în calcul și pe cei circa 300.000 de proprietari agricoli, capi de familie, ponderea scade la 2,89 %⁶⁵. Acceptând că în rândul bogătașilor satelor mai pot fi incluși cârciumarii, cămătarii, învățătorii și preoții înstăriți, care stăpâneau suprafețe mai mici de 10 ha, aceștia împreună, nu ar spori cu mai mult de 1% ponderea celor avuți în structura socială a populației rurale din România acelor ani.

Cooperativele de credit au utilizat în activitatea lor de finanțare mijloace proprii de lucru (capital social și rezerve) și capital străin provenit din sumele înscrise în fondul *depuneri spre fructificare* sau din credite contractate de la federale, câteodată chiar de la bănci comerciale. Până la primul război

⁶² N. Ghiulea, *Asociațiile țărănești Formele, istoricul și rezultatele asociațiilor țărănești. Asociația țărănească în România*, București, 1926, p. 160.

⁶³ C. I. Oprescu, *op. cit.*, p. 497.

⁶⁴ Pentru detalii vezi C. Stere, *op. cit.*, p. 553.

⁶⁵ Calculul nostru are la bază repartitia proprietății țărănești din 1905 (cf. G. D. Creangă, *Proprietatea rurală în România*, București, 1907, Tabelul 6 recapitulativ).

mondial, dividendele plătite de băncile populare la capital au fost, în medie, de 9% pe an, dobânda la *depunerile spre fructificare* a oscilat între 5 și 6 % pe an, în funcție de mai mulți factori, în principal de rezultatele obținute de fiecare asociație și de durata pe care se păstrau sumele în acest cont, iar dobânzile achitate pentru împrumuturile contractate de către bănci de la centrală la federale s-au ridicat, în medie, la 7% pe an⁶⁶.

Cooperativele de credit au reprezentat principala instituție care a procurat fondurile necesare gospodăriilor țărănești mici și mijlocii, finanțându-le cu împrumuturi pe termen scurt. De fapt, până la crearea *Casei Rurale*, prin legea din 4/17 aprilie 1908, țăranilor le-au fost accesibile, începând din 1882, *Casele de Credit Agricol Județene*, dar acestea au repartizat moșierilor cea mai mare parte din capitaluri, iar din 1893, când au fost desființate și înlocuite cu *Creditul Agricol*, până în 1907, când și-a încetat activitatea, cele distribuite de acestea⁶⁷. *Casa Rurală*, ca instituție bancară mixtă, cu capital de stat și privat, specializată în finanțarea țăranilor cu credite pe termen lung, de până la 50 de ani, a sprijinit o parte relativ redusă dintre sătenii care doreau să cumpere marile proprietăți oferite de moșieri spre vânzare⁶⁸. În fine, în baza legii din 25 februarie/10 martie 1915, organizației de credit țărănesc i s-a adăugat instituția de stat a *Caselor de Împrumut pe Gaj ale Agricultorilor*, organizate pe județe, care, însă, ca și *Casele de Credit Agricol Județene* și-au reorientat plasamentele cu predilecție spre marii proprietari, și, în anii participării României la primul război mondial, spre finanțarea operațiilor de colectare a cerealelor⁶⁹.

Pe lângă împrumuturile individuale distribuite sătenilor, băncile populare au finanțat o parte din obștile de arendare, mijlocind încheierea contractelor dintre obști și proprietarii care dădeau teren în arendă. Toate categoriile de împrumuturi se acordau pe termen scurt, de regulă de până la un an, în cele mai multe cazuri pentru nevoile imediate ale gospodăriei

⁶⁶ Vezi D. Șandru, *op. cit.*, p. 20.

⁶⁷ Pentru detalii legate de activitatea lor vezi C. Bardoși, *op. cit.*, p. 597; C. Kirițescu, *Politica de credit*, în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 543.

⁶⁸ Vezi D. Șandru, *Rolul "Casei rurale" în înființarea agriculturii românești*, în *Cercetări istorice*, S.N., Iași, 1975, p. 205 și urm.

⁶⁹ Pentru detalii vezi V. I. Feraru, *Politica financiară*, în *Aspecte ale economiei românești*, Consiliul Superior Economic, 1939, p. 347; C. Bardoși, *op. cit.*, p. 598; V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 240, 253-256; Banca Națională a României, *Legi - Statute. Dispozițiuni monetare, convențiuni financiare etc.*, București, 1939, p. 335; Arhivele Naționale Slatina, fond Banca de Împrumut pe Gaj a județului Olt, dos. 6/1915-1925, f. 34.

țărănești, iar dobânda încasată de la debitori a fost în medie, de 10%⁷⁰; dacă le raportăm la coeficientul de rentabilitate a agriculturii din perioada respectivă, ele rămâneau scumpe și, nu rareori, uzuale, întrucât, în anumiți ani, între cei doi factori se crea un raport defavorabil rentabilității agricole, ceea ce făcea ca întreprinzătorul să nu poată realiza un beneficiu de pe urma muncii sale⁷¹.

Pe ansamblu, pe lângă faptul că băncile populare au contribuit la o ieftinire a creditului agricol și, ca urmare, la o ameliorare a stării economice și sociale a multor familii de țărani, ele au îndeplinit un important rol educativ în lumea satelor. Cooperativele de credit și-au asumat diverse alte sarcini: crearea de asociații de diferite tipuri, luarea de moșii în arendă, formarea obștilor țărănești, achiziționarea unor mașini și unelte agricole, valorificarea surplusului de produse agricole ale membrilor lor, direct sau prin intermediul cooperativelor de consum ce depindeau de ele etc⁷². În felul acesta – observa Constantin Dobrogeanu-Gherea – țărănimea începe să se ocupe de afacerile ei, să le priceapă, și nu numai de afacerile fiecărui țaran în parte, ci de afacerile obștii țărănești, afacerile țărănimii, ale clasei și afacerile țării. Băncile populare deveneau, așadar, „un ferment de deșteptare, de luminare a țărănimii, de educare a ei cetățenească, de educare a ei în a se ocupa de afacerile sale și indirect de afacerile țării”⁷³.

Avântul înregistrat de băncile populare la începutul secolului a fost frânat de primul război mondial, perioadă în care cooperația de credit a cunoscut un ritm lent de dezvoltare în toate compartimentele⁷⁴. În acești ani are loc o diminuare pasivă a ponderii cooperativelor de credit în structura globală a cooperației, ca efect a încurajării de către guvern a asociațiilor de consum, pe care le-a folosit în operația de aprovizionare a satelor și la colectarea produselor agricole de la țărani. Astfel, dacă în

⁷⁰ Vezi A. G. Galan, *La ce trebuinți economice are a răspunde cooperația agricolă în România*, în *Pagini agrare și sociale*, an 1, 1924, nr. 3, p. 49; V. I. C. Brătianu, *Scrieri și cuvântări*, vol. I, București, 1937, p. 383; Arhivele Naționale București, fond Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Diverse, dos. 104/1911, f. 135, idem, Centrocoop, Oficiul Național al Cooperației, dos. 2/1930-1934, f. 53.

⁷¹ D. Șandru, *Creditul agricol în România*, p. 21.

⁷² V. I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 381-382.

⁷³ C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*, p. 220-22. Aprecieri similare întâlnim și la alți autori: V. I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 401; N. Ghiulea, *Cooperația. Faptă. Idee. Doctrină*, p. 41.

⁷⁴ Detalii la G. Giurgea, *Situația României după război*, București, 1926, p. 60; C. I. Oprescu, *op. cit.*, p. 507; G. Ionescu-Șișești, *Siructure agraire et production agricole de la Roumanie*, Bucarest, 1924, p. 44.

1907 băncile populare din România reprezentau 90,8% din numărul cooperativelor de toate categoriile, în 1919 procentul scade la 59,2%⁷⁵. În pofida măsurilor luate de stat pentru încurajarea cooperativei de consum, aceasta a avut o activitate redusă, întrucât aprovizionarea cu diferite produse a continuat să se facă în special prin intermediul băncilor populare, care erau unități mult mai viabile și cu posibilități de plată mult mai lesnicioase. Rezultatul a fost acela că în cursul războiului multe din asociațiile de consum au dispărut, timp în care cooperativele de credit din localitățile respective le-au preluat sarcinile⁷⁶.

Legea din 29 martie/11 aprilie 1903 permitea băncilor populare și cooperativelor dintr-o regiune să se asocize în federații pentru asigurarea creditului și pentru înlesnirea operațiunilor lor⁷⁷. Dispoziția reflectă opinia unui grup relativ larg de persoane influente din conducerea Partidului Național Liberal, potrivit cărora prin crearea unor asociații cât mai puternice și federalizarea lor s-ar fi putut ameliora în mod substanțial starea economică a țărănimii române și asigura totodată independența financiară a băncilor populare.

În primul an, colaborarea Casei Centrale a Băncilor Populare Sătești cu unitățile afiliate a creat frunțașilor cooperației convingerea că noua instituție nu era altceva decât un instrument al statului menit să acapareze averea asociațiilor și chiar să le stânjenească activitatea. Acestea au fost principalele acuzații ale delegaților la cel dintâi congres al băncilor populare, care a avut loc la Focșani, la începutul anului 1904⁷⁸. Relațiile dintre centrală și cooperativele de credit nu au putut asigura atunci un climat favorabil ideii de federalizare, astfel că asocierea recomandată de legea din 1903 a rămas vreme de câțiva ani un deziderat al celor ce au sugerat-o.

Sușinătorii ei nu s-au descurajat însă. Cel mai perseverent s-a dovedit a fi primul director al Casei Centrale a Băncilor Populare Sătești, I. G. Duca. La congresele cooperației din 1905 și din 1906 al a încercat să convingă pe împuterniciții băncilor populare de necesitatea și utilitatea

⁷⁵ Pentru detalii vezi Arhivele Naționale București, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperației, dos. 5/1930, f. 2-13; R. Lee Wolff, *op. cit.*, p. 172; Gr. Mladenatz, A. G. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu, *op. cit.*, p. 638; G. Ionescu-Șișești et N. Cornățianu, *La reforme agraire en Roumanie et ses conséquences*, Bucarest, 1937, p. 84.

⁷⁶ Vezi J. Kamil, *op. cit.*, p. 106.

⁷⁷ Vezi "Monitorul oficial", nr. 288 din 29 III 1903.

⁷⁸ V. I. C. Brătianu, *op. cit.* p. 222.

federalizării acestor mici asociații în uniuni, care ar fi asigurat – după opinia lui – mijlocul cel mai eficient pentru obținerea independenței financiare față de stat⁷⁹.. „Trebuie să faceți educație financiară a tuturor sătenilor. Numai atunci băncile vor fi puse pe temelii solide și ele vor putea rămâne neatinse de loviturile clevetirilor și cămătarilor și să luptați pentru federațiunea băncilor populare, pentru a obține o independență economică, fără a mai recurge la ajutorul Casei Centrale. Întăriți băncile populare care, singure vor desăvârși chestia creditului popular”⁸⁰ – declara Duca la cel de-al doilea congres al băncilor populare de la Bacău, din mai 1905. „Când băncile vor fi intrat în moravurile sătești și vor satisface nevoile de credit ale țăranilor – preciza același fruntaș liberal, la congresul următor, din septembrie 1906 – numai atunci se va putea ajunge la federalizarea lor, care e un ideal către care tindem în mișcarea băncilor populare, pe regiuni întâi, pe județe pe urmă, până să se federalizeze toate într-o singură centrală pentru țara întreagă și ca astfel să dispară cu desăvârșire aceea epitropie a statului ce se exercită astăzi”⁸¹.

Era o iluzie că în urma unirii mai multor bănci populare cu mijloace financiare modeste într-o federală s-ar fi satisfăcut cererile de capital ale țăranilor, fără a mai fi fost nevoie, de a se apela la alte surse, iar stările de lucruri de după constituirea federațiilor aveau să dovedească acestea. Federalizarea rămânea, oricum necesară, cel puțin pentru a asigura o mai strânsă legătură între unități și pentru găsirea unor posibilități mai lesnicioase de îndrumare a acestora.

Ca rezultat al propagandei oficiale patronată de centrală, care, începând din 1905, a ameliorat substanțial raporturile cu băncile populare, și a înțelegerii de către unii conducători ai cooperației a adevăratului rost al unui organism intermediar între banca sătească și centrală din 1906 unitățile cooperative au început să se grupeze în federație. Cea dintâi, *Concordia* s-a constituit în 1906, în comuna Găiceana, județul Tecuci. Ea a avut ca inițiator și președinte pe memorandistul transilvănean Eugen Brote, care, în calitatea sa de agronom, exercita atunci funcția de procurator al moșiilor lui Dimitrie A. Sturdza, și a grupat societățile de credit popular din localitățile învecinate. Până în

⁷⁹ D. Șandru, I. Saizu, *I. G. Duca – coordonate economice*, în *Anuarul Institutului de Istorie și arheologie*, Iași, 1965, p. 294.

⁸⁰ *Apud* V. Gheorghe, V. Selten, *Viața și opera lui I. G. Duca*, București, 1935, p. 40.

⁸¹ *Ibidem*.

1912 s-au creat alte 11 federale cu structuri asemănătoare, iar în 1916 a apărut prima federală județeană, în județul Gorj⁸².

În timpul participării României la primul război mondial, când Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești a jucat un rol din ce în ce mai important în aprovizionarea armatei și a populației civile, acestea a impulsionat constituirea federaledor județene, cu scop de a executa, cu ajutorul lor, în condiții mulțumitoare, sarcinile de colectare a produselor agricole, în special a cerealelor, și de aprovizionare a sătenilor cu bunuri de primă necesitate. În 1917, numărul federaledor a ajuns la 35, cifra fiind egală cu cea a județelor României din hotarele de până la Unire, cu 1.492 bănci asociate, iar în anul întregirii naționale la 45, cu 1.984 membri, din cele 2.965 de bănci populare existente⁸³. Sporul înregistrat în 1918, comparativ cu 1917, s-a datorat constituirii în unele județe a câte două federale și apariției unor federale cu profil special, la care erau asociate obștile de arendare, de cumpărare, cooperativele de consum, de aprovizionare ori cele de producție. În general, majoritatea federaledor aveau o compoziție mixtă, dar cea mai mare pondere a asociatelor lor era dată pretutindeni de băncile populare.

Federalele și-au limitat, de regulă, activitatea la colaborarea cu băncile populare și, într-o mai mică măsură, cu obștile de arendare și cu celelalte cooperative asociate lor. Mijloacele de lucru erau asigurate prin participarea cooperativelor cu părți sociale subscrise și vărsate la capitalul federaledor, prin crearea fondului *depuneri spre fructificare* și din credite obținute de la Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești sau de la Banca Națională a României. Fiind create, în majoritatea lor, într-o perioadă puțin propice unei activități economice normale, federalele nu au posedat mijloace proprii de lucru însemnate, biziundu-se pe creditele Institutului Național de Emisiune sau ale centralei⁸⁴.

⁸² Pentru detalii vezi Gr. Mladenatz, A. G. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu, *op. cit.*, p. 646. Arhivele Naționale Botoșani, fond Prefectura județului Botoșani, dos. 152/1937, f. 28; idem, fond Prefectura județului Dorohoi, dos. 50/1935., f 15; Arhivele Naționale Pitești, fond Banca populară "Dorința", comuna Dobrești, județul Muscel, dos. 7/1925, f 1 și 3.

⁸³ Vezi D. Mitrany, *op. cit.*, p. 383 și 389; Gr. Mladenatz, A. G. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu, *op. cit.*, p. 647.

⁸⁴ De altfel, aproape toate s-au intitulat "federale de bănci populare". M. Constantinescu, *Politică economică aplicată*, vol. 2, *Agricultură, economie rurală, cooperatie*, București, 1943, p. 70.

Ca și Casa Centrală a Băncilor Populare Sătești, băncile federale distribuiau cooperativelor împrumuturi pe termen scurt și cu dobânzi de 7-7,5%. Toate categoriile de unități ale cooperației – băncile populare, federale și centrala – remunerau capitalul cu 9% iar *drepturile spre fructificare* cu cel mult 6%⁸⁵. Deși principala sarcină a federaledor era aceea de a procura membrilor lor mijloace financiare în vederea creditării agricultorilor, după 1913 ele au început să participe la colectarea cerealelor, la organizarea exportului unor produse agricole și la aprovizionarea satelor cu mărfuri industriale și cu bunuri alimentare, aceste funcții deținând și după război, vreme de câțiva ani, prioritate în ansamblul activității lor, în dauna operațiilor de creditare a țăranilor⁸⁶.

În perioada participării României la primul război mondial, federaledor au devenit totalmente subordonate statului. În vederea afirmării autonome a cooperației, în primăvara anului 1918 a luat ființă la Iași o *asociație a federaledor*, care a editat „Gazeta cooperativă” și a creat, cu concursul transilvăneanului Vasile C. Osvadă, imigrat în Moldova, un birou central al federaledor. Din inițiativa *asociației*, în acel an s-au organizat o serie de consfătuiri ale federaledor, la Bârlad, Roman și București, unde s-a subliniat necesitatea pregătirii cooperației pentru organizarea ei pe baze autonome⁸⁷. Această doleanță căpătând viață, pentru o perioadă de numai câțiva ani, abia peste un deceniu, prin Codul cooperației, din 12 iulie 1928.

Privită în ansamblu, cooperația de credit din România, de la primele ei începuturi până la realizarea unității naționale a tuturor românilor, a contribuit într-o anumită măsură, nu însă în mod spectaculos, la o ameliorare a stării economice a populației rurale. În această perioadă au fost puse temeliile cooperației rurale moderne din România, iar țăranimea s-a acomodat suficient de repede cu noul sistem de întrajutorare.

⁸⁵ Arhivele Naționale București, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperației, dos. 2/1930-1934, f. 53.

⁸⁶ Vezi C. I. Oprescu, *op. cit.*, p. 500; V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 232; Arhivele Naționale București, fond Centrocoop, Obștile de arendare și cumpărare, dos. 53/1920, f. 10-11, 39 și urm.; Arhivele Naționale Vaslui, fond Federala “Luceafărul”, Huși, dos. 1/1916-1927, f. 1 și urm.

⁸⁷ Cf. Gr. Mladenatz, A. G. Galan, I. Tatos și M. V. Pienescu, *op. cit.*, p. 647. Acest birou a funcționat până la sfârșitul anului 1919.

LES BANQUES POPULAIRES EN ROUMANIE ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

Résumé

En Roumanie, comme dans tous les pays balkaniques, la plus commune forme de société coopérative a été la coopérative de crédit, censée fournir des facilités de crédit pour les paysans. Avant la IIe Guerre mondiale, par exemple, 46% des coopératives yougoslaves, 58% des bulgares et 73% des roumaines étaient de ce type, les banques populaires ayant des pourcentages similaires à ceux d'avant la I^e Guerre mondiale.

Après la formation de la Grande Roumanie, après la I^e Guerre mondiale, les lois qui gouvernaient les coopératives de l'Ancien Royaume ont été étendues, le 1er mars 1923, à celles qui avaient apparu dans les provinces sous les autres régimes. L'union du mouvement coopératif en une seule organisation d'Etat a été regardée comme une nouvelle preuve de l'intention de l'Etat de contrôler tout le mouvement. Le capital de quelques centrales était mixte, mais ces institutions n'avaient pas d'autonomie financière et administrative, puisqu'elles dépendaient de l'appui de la Banque Nationale et leur personnel était nommé par l'Etat.

Ces circonstances expliquent pourquoi en Roumanie il n'y a pas eu de véritable mouvement coopératif. Du point du nombre, le développement des sociétés coopératives a été assez rapide. Le nombre des banques populaires a connu une augmentation de 3747 en 1923, à 4679 en 1930. En même temps, le capital total des banques accrut de 478.915.625 à la fin de 1923, à 2.025.100.000 lei. Le fait que le capital et les dépôts à terme représentaient 59.8% du total des obligations démontre que les banques populaires fonctionnaient de leurs propres ressources. Pourtant, la protection de l'Etat n'a pas encouragé cet esprit d'entreprise et d'initiative qui aurait pu les consolider en tant que solution aux problèmes auxquels le mouvement se confrontait.

Le nombre total de ceux qui ont obtenu des emprunts en 1923 a été de 735.452 et s'est augmenté à 818.734 en décembre 1930. Mais le capital a été cher et il s'est manifesté les effets désastreux pendant les années de la grande dépression, lorsque les fermiers, surtout les paysans, n'ont plus été capables de liquider les dettes financières. Puisque pendant la crise économique, les producteurs ruraux n'ont plus eu la capacité de liquider leurs dettes et puisqu'ils se confrontaient au péril de se voir

dépossédés de leurs biens, le gouvernement a décidé de réduire les dettes agricoles à moitié par rapport à la valeur de celles-ci à la fin de l'année 1931, tout en accordant aux débiteurs le droit de liquider ces débits pendant 17 années, à un intérêt de 3%.

L'information statistique fournie par les organes centraux qui ont vérifié les organisations de crédit de Roumanie, concernant les nombreuses catégories d'investissements bancaires, indique des pourcentages qui diffèrent d'une année à l'autre, mais, en général, les différences ne sont pas trop significatives. Les banques populaires ont accordé en permanence des emprunts pour l'achat d'un nouvel inventaire, du terrain et, après la conversion des dettes agricoles, pour la production et la consommation. Les statistiques n'incluent aucune catégorie d'emprunt pour les investissements proprement-dits. Les crédits offerts pour l'achat de l'inventaire et pour le développement de la production ne tenaient pas compte de la technique censée à placer l'agriculture sur des bases intensives, dans le sens moderne du mot, parce que les conditions d'obtention de l'argent et les difficultés des petits cultivateurs qui devaient payer leurs débits étaient très défavorables.

Traduit par Coralia Costaș